

Individuella rättigheter; autonomi och beroende. Olika synsätt på barn i relation till FN: s barnkonvention

Anne-Li Lindgren and Gunilla Halldén

Linköping University Post Print

N.B.: When citing this work, cite the original article.

Original Publication:

Anne-Li Lindgren and Gunilla Halldén, Individuella rättigheter; autonomi och beroende. Olika synsätt på barn i relation till FN: s barnkonvention, 2001, Utbildning och Demokrati, (2), 65-79.

Copyright: Örebro University

<http://www.oru.se/Forskning/Forskningsmiljoer/miljo/Utbildning-och-Demokrati/Utbildning--Demokrati/>

Postprint available at: Linköping University Electronic Press

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:liu:diva-28704>

Individuella rättigheter; autonomi och beroende

Olika synsätt på barn i relation
till FN:s barnkonvention

Anne-Li Lindgren & Gunilla Halldén

It has been shown in many studies that the 'child perspective' related to the UN Convention on the Rights of the Child is a flexible concept that can be used in different ways. The article highlights how the child's perspective is used as an important political tool in the changed welfare state. In all political decisions concerning children, the Child Convention must be taken into account. That means that the state as well as local actors have to consider how to interpret 'the child perspective'. The meaning given is often that children have the right to be listened to. The children are described as having rights. An important question however is to ask why we currently are so interested in children's voice and why we portray children as autonomous and competent? How do we make use of children's perspectives? Does it lead to an empowerment of young people or is it a new way to control them?

Barnets bästa kan uppfattas som en värdeprincip. Därav följer att barnets bästa är kulturellt och socialt betingat. Det leder till att sociala verkligheter och normalitet är av grundläggande betydelse för legitimering och tolkning av barnets bästa

(Schiratzki 1997, s 68).

Under 1900-talet har frågor kring barns välfärd fungerat som en enande faktor i svensk politik. Inget politiskt parti har velat stå utanför frågor som handlat om barns villkor och förhållanden. Att stå utanför skulle vara detsamma som att inte utöva något inflytande, att inte kunna påverka framtiden. 1930- och 1940-talens beslut om befolkningspolitiken liksom 1970-talets föräldraförsäkringsreform är två tydliga exempel på detta (Hatje 1974, Ohlander 1980, Larsson 1994, Klinth 2001). Barn har blivit viktiga därför att de utgör kom-

mande generationer, vilket också intresset för utbildningspolitikens utformning pekat på. Att skapa aktiva medborgare som tar ansvar för sina egna och andras liv var exempelvis ett uttryckligt mål i trettioalets skoldebatt vilket också genomsyrade skolradions program under decenniet. Folkhemmet kunde bara byggas med hjälp av aktiva, deltagande medborgare och barnen var de som skulle få till stånd en sådan förändring (Lindgren 1999). Föreställningen om barn som aktiva har sedan omformulerats inom en rad områden och ett kompetent, autonomt barn har trätt fram som en idealföreställning.

Barn har därmed både varit en förutsättning för den politik som skapats men också bidragit till att ändra synen på vad som är viktiga frågor i samhället. En sådan beskrivning riktar uppmärksamhet mot hur frågor om barns välfärd fungerat som politiskt styrinstrument. Att få och inneha tolkningsföreträde om hur barns välfärd ska tolkas och främjas har varit liktydigt med ett sätt att påverka den politiska förändringsprocessen. Något som stöder en sådan tolkning är det faktum att ett begrepp som barnets bästa fått en allt viktigare position i politiken samtidigt som en rad förändringar i välfärdssystemet ägt rum under 1990-talet. Efter att Sverige ratificerat FN:s konvention om barns rättigheter har flera steg vidtagits för att barnets bästa och ett barnperspektiv skall genomsyra såväl regeringens och riksdagens arbete som samtliga institutioner och myndigheter på regionala och kommunala nivåer. Även frivilligorganisationer, enskilda utförare och familjer bör rätta sig efter Barnkonventionens principer (Prop 1997/98:182).

Vi ska här lyfta fram hur barnperspektivet kan förstås som ett alltmer betydelsefullt politiskt instrument när välfärdsstaten omvandlas. Diskussionen börjar med ett tydliggörande av hur politikerna själva investerar i barnperspektivet och övergår sedan i en analys av de föreställningar om ett autonomt respektive beroende barn som lagstiftningen härbärgerar. Slutligen visar vi hur dessa föreställningar återskapas i en kommuns arbete med att tillämpa barnkonventionen.

Barnperspektivet som politik

Inrättandet av Barnombudsmannen (BO) år 1993 var ett led i arbetet med att på nationell nivå sträva mot Barnkonventionens genomförande. Barnombudsmannens uppgift har framför allt varit att vara pådrivande gentemot de myndigheter, kommuner och landsting som har ansvar för att konventionen följs. BO bevakar, ger stöd och riktlinjer. BO har även till uppgift att arbeta mot regering och riksdag genom att ge remissvar, föreslå lagändringar eller nya författningar (SFS 1993:335, SFS 1993:710, SFS 1994:87§1). Barnombudsmannen ska således fungera som en motor för att ett barnperspektiv och

barnets bästa ska komma att genomsyra hela det offentliga samhället. Som Barnombudsmannen själv påpekar i ett remissyttrande är dock dennes position otydlig. BO ska granska huruvida regeringen och dess myndigheter lever upp till kravet att följa Barnkonventionen. Samtidigt är BO underställd regeringen med uppgift att verkställa de politiska beslut och intentioner som regeringen fattar. Konstruktionen kan, menar BO, försätta denne i svåra lojalitetsskonflikter vilka i förlängningen kan äventyra att barns bästa placeras i främsta rummet (Remissvar BO 4.1:179/99). BO pekar här på den fara som finns i att Barnkonventionen kan fungera som ett politiskt instrument, vilket den lösa anknytningen till svensk rätt förstärker.

Barnkonventionen är ingen lag och därför inte en del av rättsväsendet även om såväl myndigheter som domstolar ålagts att beakta barnets bästa när de fattar beslut. Beslutet att hålla barnkonventionen utanför rättsordningen har inte på något sätt varit självklart utan frågan har diskuterats upprepade gånger i riksdagen. Ett argument för inkorporering har varit att det skulle göra genomförandet av konventionen effektivare, eftersom den enskilda individen då skulle kunna åberopa de rättigheter konventionen ger (Snabbprot 1997/98:91, Mot 1998/99:So7). Ett annat argument har varit att ett stärkande av konventionen skulle kunna förhindra nedskärningar i verksamheter för barn (1997/98:SoU13). De som motsatt sig inkorporering har hävdat att de vaga formuleringar konventionen rymmer är alltför svåra att tolka och omsätta i lagtext (Prop 1997/98:182, 1997/98:SoU13, 1998/99:KU2y).

Diskussionerna om huruvida Barnkonventionen ska inkorporeras i svensk rätt eller inte uppstod i samband med att en statlig utredning fått i uppdrag att se över hur svensk lagstiftning och praxis förhållit sig till Barnkonventionen. Utredningen skulle också skapa större klarhet om innebörden i begreppet barnets bästa och fungera som underlag i utformandet av nya lagar. Utredningens slutsats var att Sveriges lagstiftning i flera fall gått längre i sina hänsyn till barn än vad Barnkonventionen föreskrev, men att åtgärder ändå måste vidtas för att implementera idéerna på fler nivåer i samhället (SOU 1997:116). I den proposition som lades formulerade därför regeringen en officiell strategi för hur Barnkonventionen ska förverkligas. Propositionen slog fast att varje kommun är skyldiga att upprätta arbetsplaner för hur barnkonventionen ska genomföras på det lokala planet. Konventionen ska genomsyra samtliga verksamhetsområden inom kommuner och landsting. Utredarna poängterar också vikten av att frivilligorganisationer deltar i arbetet (Prop 1997/1998:182).

I propositionen framställs det först som statens "ansvar" att se till att Barnkonventionen blir genomförd. I en precisering framgår att regeringen ytterst är ansvarig för statens verksamheter: "I regeringens ansvar ligger både att se till att statlig verksamhet bedrivs i enlighet med konventionen och att

följa upp vad som händer på lokal nivå.” (Prop 1997/98:182, s 11) Som framgår av skrivningen är regeringen ytterst ansvarig för Barnkonventionen och därav följer att uttolkningen av den blir beroende av politisk majoritet och/eller förhandlingsskicklighet. Men utredarna menar också att det är väsentligt att regeringen utarbetar ”styr- och kontrollsystem” för att vinnlägga sig om att intentionerna med barnperspektivet efterlevs (Prop 1997/98:182, s 10). Staten ska således använda barnkonventionen i alla beslut som rör barn och samtidigt ska samtliga lokala aktörer – kommuner, landsting, frivilligorganisationer, enskilda utförare osv – använda det barnperspektiv staten med regeringen i spetsen bestämt. Barnperspektivet blir därmed både ett motiv och ett verktyg som ger staten/regeringen inblick i och inflytande över lokala aktörers ageranden, vilket blivit särskilt påtagligt i en tid då kommunernas självstyre faktiskt ökat. Barnperspektivet blir ett nytt instrument för att utöva politik.

En sådan tolkning av hur barnperspektivet kan användas stöds av den undersökning vi utfört av hur en kommun arbetat med att genomföra konventionen. Kommunen använder de strategier propositionen föreslår: kommunen har gjort utbildningsinsatser för såväl tjänstemän som berörda yrkesgrupper, den har infört barnkonsekvensanalyser vid beslutsfattande och utvärderingar, den har försökt få barn delaktiga i samhällsplaneringen genom att göra kartläggningar där barn blivit tillfrågade om hur de upplever den fysiska miljön och kommunen samarbetar med flera frivilligorganisationer (jfr Prop 1997/98:182, s 10). Att det trots allt finns ett motstånd mot åtgärderna framkommer dels av att arbetet tagit längre tid än vad den projektledare som leder projektet förutsett, dels av den osäkerhet som uttrycks om hur åtgärderna kommer att ge avtryck i framtiden (”Nyhetsbrev augusti 2000”, Bjärkmar 2000). Vad ett motstånd är uttryck för är däremot svårare att utläsa.

Att barnperspektivet eller barns bästa är socialt och kulturellt betingat har visats i flera studier (Lindgren 1998, Schiratzki 1997, 2000, Singer 2000). Studier har också visat att barnets bästa tolkats olika beroende på de sociala och kulturella betingelser som omgärdat de enskilda fall där beslut fattats. I domstolar har barnets bästa fungerat mer som en princip än en regel vilket vidgat begreppets omfång men samtidigt gjort det mångtydigt (Schiratzki 1997, s 54–55, 68, Singer 2000, kap. 1). Barnkonventionen är således ett viktigt styrdokument som förväntas genomsyra hela samhället men samtidigt kan begreppets innehåll ges skilda tolkningar, vilket gör det intressant att studera.

1990-talets autonoma barn

Även om barnets bästa använts åtminstone sedan början på 1900-talet i Sverige så innebar 1970-talet ett nyväckt intresse för barns bästa genom att också barns rättigheter lyftes fram som en egen fråga (Schiratzki 1997, s 50, Singer 2000, s 84–86). I den pedagogiska diskursen visade sig sjuttioalets ökande intresse för barn dels i ambitionerna att barnomsorgen skulle omfatta fler barn, dels i att den skulle anpassas till och utgå från barns intressen för att främja deras utveckling. Utifrån psykologisk teoribildning framställdes även förskolebarn som aktiva, sociala och i behov av kommunikation (SOU 1972:26&27). I 1998 års läroplan har utveckling ersatts av ett annat nyckelbegrepp – lärande. Lärande är ett oprecist begrepp som inbegriper alla former av kunskapstillägnelse oavsett plats, intentioner och metoder. De utvecklingspsykologiska teorier som låg till grund för sjuttioalets förståelse av vad ett barn är har övergivits (Alvestad & Pramling 1999). Kunskaper om barn kan endast komma ut genom studier av barn och det enskilda barnets aktiviteter hamnar därmed på ett nytt sätt i fokus (”Barn – med rätt att lära” 2000). Barns egen aktivitet är dessutom central för det individuella barnet eftersom det är genom egen aktivitet som barnet kan ”öka sin kompetens och utveckla nya kunskaper och insikter” (Lpfö 1998, s 10). Barn i förskolan ska se på sig själva som ”lärande och skapande individer” och ”känna tilltro till sin egen förmåga att tänka själva, att handla, röra sig och lära sig, dvs. bilda sig utifrån olika aspekter ...” (Lpfö 1998, s 10). Barnet blir således på ett tydligare sätt beroende av sin egen aktivitet men det har även ett ökat ansvar för att samvaron med gruppen fungerar och ”för de rättigheter och skyldigheter som gäller i ett demokratiskt samhälle.” (Lpfö 1998, s 15). Hela förskoleverksamheten har som syfte att, via barnens intresse och ansvar för sig själva, göra dem till goda medborgare: ”Verksamheten skall bedrivas i demokratiska former och därigenom lägga grunden till ett växande ansvar och intresse hos barnen för att de på sikt skall delta i samhällslivet.” (Lpfö 1998, s 7).

Förskolans nya läroplan ger således en delvis ny bild av vad ett idealt barn är. Det är ett barn som tar ansvar för sig själv och andra, som kan välja, som ständigt tillägnar sig nya kunskaper och kommer till nya insikter – det är ett autonomt barn. Det är ett barn som har ”rätt” att lära. Trots att läroplanen stipulerar att det autonoma barnet ska skapas i samarbete mellan förskolan och barnens föräldrar är det förskolan – regeringen/staten – som definierar ramarna för processen. Målet är också tydligt, nämligen att barnen i första hand ska komma den stora gemenskapen till del, samhället, medan den mindre gemenskapen, hemmet, lämnas utanför dessa beskrivningar. Samtidigt lyfts barns behov av omsorg fram på ett nytt sätt i förskolans läroplan. I

och med att barnet i någon mening intellektualiseras och görs kompetent framställs det därvid också som i behov av samhällets skydd och omsorg. Att barnet framställs så beror också på att barnet individualiseras, det skiljs ut från sin familj och därför blir det samhället och inte familjen som utgör barnets skydd. Anna Singer, som studerat barnets bästa i relation till föräldralagstiftningen, visar hur en sådan dubbel bild av barnet genomsyrar även lagstiftningen.

Autonomi kontra beroende – två konkurrerande perspektiv

I *Föräldraskap i rättslig belysning* studerar Singer hur barns rätt att ”komma till tals” behandlas i rättsliga sammanhang. Singers slutsats är att lagstiftningen ger uttryck för en dubbel syn på barns bästa och barns vilja; ett behovsorienterat och ett kompetensorienterat synsätt. Att sätta barns behov i centrum handlar om att vuxna tar reda på vad barns behov är och försöker tillgodose dem. Barns medbestämmande betraktas som ett behov bland andra att ta hänsyn till, men det är de vuxna som fattar beslut om vad som är bäst för barnet. Ett kompetensorienterat synsätt placerar däremot större agens hos det enskilda barnet eftersom det, när det får komma till tals, också ska ha en möjlighet att påverka sin situation oberoende av vad vuxna anser vara den bästa lösningen (Singer 2000, s 86).

De två bilder av barnet som träder fram i lagstiftningen är dels en individ som saknar förmåga att bestämma själv och därför har behov av att andra fattar besluten men då med individens bästa för ögonen, dels en självbestämmande individ med rätt att få vissa intressen tillgodosedda (Singer 2000, s 97). Den dubbla inställningen till barnet har förstärkts av Barnkonventionen, menar Singer. Hon förklarar detta med de olika traditioner lagstiftningen skapats inom. Barnkonventionen har producerats i en rättstradition där ett kompetensorienterat synsätt på individens roll i samhället varit dominerande, medan svensk rättstradition snarare byggt på ett behovsorienterat perspektiv där individen hela tiden ses i relation till eller till och med underordnad samhällets intressen. Resultatet har blivit en ”kluven inställning till barns rättsliga ställning” i Sverige (Singer 2000, s 97). En sådan beskrivning av barns ställning – som ett slags mellanposition beroende av vilka syften barnperspektivet skall fylla – återskapas också i andra sammanhang.

”Att komma till tals”

Mot bakgrund av det resonemang Singer för är det möjligt att studera frågor om inflytande och delaktighet i relation till barn genom att ge ett kritiskt perspektiv på vad *delaktighet* ges för innebörder. Hur bidrar arbetet med Barnkonventionen till att förstärka det ena eller andra synsättet på barn och vad kan det i sin tur få för konsekvenser i ett vidare politiskt perspektiv? Får barn verkligen *inflytande* genom sättet att arbeta med barnkonventionen eller nöjer sig politiker, tjänstemän och andra vuxna med att låta barn *framföra* sina åsikter? Vad är det barn ska ha åsikter om och varför?

I en statlig utredning om Barnombudsmannen bekräftas bilden av att barnperspektivet och Barnkonventionen haft effekt. Från 1980-talet och framåt har, menar utredningen, intresset för att barn ska få inflytande i samhället ökat: ”Det förefaller som om intresset för att utveckla inflytandemodeller ökat påtagligt under de senaste åren.” (SOU 1999:65, s 65) Utredningen problematiserar dock inte vad inflytande innebär. I de exempel som ges på de inflytandemodeller som använts framgår att utredningen inte gör någon åtskillnad mellan att ge barn inflytande och fråga efter deras åsikter – allt blir uttryck för delaktighet. Utredningen menar att ungdomars ”delaktighet i samhällsfrågor” handlar om att ungdomar och barn kan tala ”direkt till vuxenvärlden”, att vuxna vid enkätundersökningar och kartläggningar ställer ”frågor direkt till barn och ungdomar”, att kommunpolitiker kan ”få reda på ungdomars uppfattning i olika kommunala frågor”, att olika ungdomsföreningar ”representerar” ungdomar. Ungdomar ska kunna ”diskutera och framföra sin mening i olika frågor” och ”framföra sina åsikter om skolfrågor” (SOU 1999:65, s 65–67).

Som framgår av exemplen från utredningen framställs inflytande och delaktighet som liktydigt med att barn och ungdomar ska få yttra sig. Det nämns ingenting om att detta sedan bör leda till konkreta förändringar, åtgärder eller inflytande. Det tas för givet att barn ska besvara enkäter framställda av vuxna men det sägs inget om att barn bör utforma dem. Med utgångspunkt i uppdelningen mellan ett autonomt och ett beroende synsätt på barn blir det tydligt att utredningen framställer barn som beroende snarare än autonoma. Inflytande för barn handlar om att de ska samarbeta med olika vuxna med anknytningar till utbildningsväsendet och politiken. Att samarbetet ska ge barnen något konkret utbyte, eller att de ska få utöva inflytande och vara de autonoma barn som hålls fram som ideal i retoriken förstärks inte i utredningen. Barn ska höras men det behöver inte betyda att de ska ha medbestämmanderätt. I Barnombudsmannens remissvar på utredningen gör BO en tydlig uppdelning mellan de två olika synsätten och menar att en myndighet aldrig kan göra annat än ”företräda” barn och ungdomar (Remissvar

BO 4.1:179/99). I den meningen verkar det rimligt att tolka BO:s framställning som mer realistisk än den utredningen ger uttryck för. Utredningen förstärker inte barns och ungdomars positioner utan endast *retoriken* kring idealet om det autonoma barnet.

I den kommun (Linköping) som vi har undersökt framstår det som viktigt att barnperspektivet ger barn möjlighet att komma till tals. Detta har tagit sig tre konkreta uttryck. För det första har en så kallad Ungdomskanal upprättats på Internet. För det andra har barn i årskurs 2-6 blivit tillfrågade om vad de tycker om olika platser i kommunen. För det tredje har en grupp högstadieelever med stöd av en journalist gjort en tidning. Vad innehåller då dessa satsningar?

Ungdomskanalen uppmanar besökarna: ”Tyck till om aktuella ämnen!! Skriv direkt till en politiker!!” Politikerna presenteras med bild och namn men utan internetadress. De framställs således som personliga men för att kunna skriva till dem måste besökaren ändå själv ta reda på deras mailadresser. Besökaren kan sedan klicka sig fram till fyra olika sidor som tar upp frågor där barn och ungdomar fått komma till tals. Det har handlat om det ska vara rökfritt på caféer och restauranger i staden (27 svar), om hur skolmaten kan förbättras (250 svar), om vad eleverna skulle vilja ändra på i skolan (104 svar) och om hur en diskoteksverksamhet för 13–16-åringar ska utföras (60 svar). I fråga om skolan presenteras de svar som inkommit utan att några förslag på uppföljning eller åtgärder anges. I fråga om rökning och skolmat sägs att svaren ska tas i beaktande och föras vidare. När det gäller diskoteket används svaren av kommunens kultur- och fritidsnämnd för att motivera varför en fortsatt diskoteksverksamhet bör permanentas. Här används svaren för att gynna ungdomarna själva. Vi tolkar detta som att Ungdomskanalen återskapar samma ambivalenta synsätt på barn som lagstiftningen och de statliga utredningstexterna ger uttryck för. Barn kan utöva inflytande men det är framför allt deras åsikter de vuxna har intresse av – för att sedan göra med dem vad de vill. Internetkanalens första sida antyder att en sådan tolkning är trovärdig. Ungdomarna omtalas snarare än tilltalas, de är en grupp värda att studeras: ”Klicka på frågorna så får du veta vad ungdomarna tyckt och vad synpunkterna lett till.” Sättet att omtala ungdomarna som en grupp får det att verka som att det är vuxna som ska ta del av vad ungdomar tyckt – inte andra ungdomar.

Barn i åldern 8–12 år har också blivit kartlagda. Det är 3000 barn som i skolan besvarat en enkät om vad de tycker och tänker om platser i kommunen. Kartläggningen utgör ”en del av kommunens arbete för att uppfylla barnkonventionens intentioner att ge barn ökat inflytande”. (”Sammanställning av vad barn i åldern ...”) Barnens svar ska redovisas för olika politiska grupper för att lyfta fram att det är viktigt att ta med barns åsikter i samhällspla-

neringen. I det nyhetsbrev som sammanställts av projektledaren pekar hon på att resultaten inte arbetar själva utan att det är upp till olika aktörer att i praktiken visa att det finns allvar bakom intentionerna. Detsamma gäller ett område som ska byggas där barn fått ge synpunkter på planerna. Projektledaren skriver: ”Den stora utmaningen ligger ju naturligtvis i att planerare, arkitekter m.fl. verkligen tar hänsyn till barnens synpunkter och förslag men minst lika viktigt, är att man återkopplar till barnen på vilket sätt man kommer att ta hänsyn till deras önskemål och förslag. /.../ Så nu är det upp till bevis!” (Nyhetsbrev augusti 2000). Barnens svar presenteras också i samband med att de artiklar i Barnkonventionen som anses relevanta för kommunen presenteras utan att kartläggningens innebörder presenteras närmare (”Barnkonventionens tillämpning i Linköpings kommun”).

På en allmän nivå tycks de flesta eniga om att Barnkonventionens värnande om barns rätt att uttrycka sina åsikter är något entydigt eftersträvnansvärt men det finns samtidigt en oklarhet kring vad barns och ungdomars åsiktsfrihet innebär, vilket visas också på andra nivåer i det offentliga samtalet. När Konstitutionsutskottet grupperar de rättigheter Barnkonventionen ger barn framhålls rätten att uttrycka sina åsikter som en viktig grupp (1998/99:KU2y). När Socialutskottet talar om samma artikel (nr 12) beskrivs den inte i termer av åsiktsfrihet utan i stället som ”barns rätt till inflytande” (1997/98:SoU13). Den kritiska fråga som måste resas i sammanhanget är dock; *varför* är vi så intresserade av barns åsikter idag? Vad fyller de för funktioner som inte kan tillgodoses på andra sätt? Handlar det om nya strategier för att göra barn till medborgare? Lokalpolitiker och tjänstemän i statliga myndigheter upprättar kommunikation med barn via Internet. Kommunikationen sker inte som tidigare via olika experter utan direkt med barnen. Barnperspektivet kan således användas för att få till stånd nya kommunikationskanaler mellan beslutsfattare och barn parallellt med att det används för att kartlägga barns förståelse av sig själva och omgivningen. Barn blir därmed delaktiga i de beslut som fattas men det går knappast att hävda att de har inflytande. Vi ska nu förskjuta frågan om beroende kontra autonomi till en fråga om relationen barn, familj och samhälle. Hur framställer barn själva dessa relationer?

Barn, föräldrar och samhälle – autonomi och beroende

I och med att Sverige ratificerade FN:s konvention om barns rättigheter år 1990 uppmärksammades barns rättigheter både i relation till samhällets myndigheter och institutioner – det offentliga – och också i relation till föräldrarna. Det faktum att konventionen antagits kan dels tolkas som ett stärkande

av samhällets ansvar för barnen (Mack 2000), dels som att det faktiskt är föräldrars och familjens autonomi som egentligen gynnats av barnperspektivet (Schiratzki 1997).

Oavsett hur maktbalansen mellan stat, föräldrar och barn tolkas är det ett faktum att regering och riksdag förbundet sig att applicera ett barnperspektiv i alla frågor som kan ha relevans för barn. När regeringen tog beslut om att överföra barnomsorgen till Skolverket och underordna den en läroplan i stället för ett pedagogiskt program bars detta fram kring en rättighetsretorik. En av läroplanens författare, professor Ingrid Pramling, hävdar i en serie fortbildningsprogram som Utbildningsradion producerat, att rätten till en förskoleplats motiveras med utgångspunkt i vad barns behov är. Barn har ”rätt att vistas en tid tillsammans med andra barn”, en rättighet som ska vara oberoende av vad föräldrar har för idéer om vad förskolan ska fylla för funktioner (”Barn – med rätt att lära” 2000). Pramling förstärker föreställningen att samhället ska tillgodose barns rättigheter att vara med andra barn oavsett vad föräldrar anser.

Genom att studera en tidning som några högstadieelever fått framställa i den kommun vi undersökt blir det tydligt vilka föreställningar om relationen barn, föräldrar och samhälle barn själva framställer. Tidningen, *Vadå rättigheter?*, producerades som ett led i arbetet med att genomföra Barnkonventionen och den trycktes i 7000 exemplar. Den ska fungera som underlag för skolor, frivilligorganisationer och föräldrar som är intresserade av Barnkonventionen.

Den första artikeln i tidningen *Vadå rättigheter?* behandlar Barnkonventionens artikel 16 om barns rätt till ett privat- och familjeliv. Dagboken är det mest privata någon kan ha, även om artikeln endast tillskriver det något i barns och inte i vuxnas privatliv. De barn som intervjuats anser att det är fel att föräldrar läser sina barns dagböcker. Undantag finns dock – till exempel om det finns misstankar om narkotikamissbruk. Anslaget i artikeln är att det är fel på föräldrar därför att de läser dagböcker. Men det ges egentligen inget exempel på att de gör det. Artikeln anklagar föräldrarna utan att egentligen komma med några bevis, vilket rubriken förstärker: ”Låt bli dagboken”. Det är inte andra barn som ska låta bli dagboken, inte heller personalen på fritids som intervjuas och bestämt hävdar att det är en överträdelse i alla situationer. Men privatlivet sträcker sig även till andra saker än dagböcker och det är lika fel om föräldrarna bestämmer över vad barnen ska klä på sig som om de läser sitt barns dagbok. Föräldrar gör fel om de inte låter barnen ha ett privatliv: ”Det kan vara brev, kompisar, pojkvänner eller flickvänner och även vad man ska ha på sig för kläder. Om föräldrarna bestämmer de tre sistnämnda så har de helt sparat ur. /.../ Ska föräldrarna få vara så här?” (*Vadå rättigheter?*, s 3) En fritidsledare får presentera vad som är alternativet, nämligen att

våga prata med barnen i stället för att i smyg rota i deras privatliv. Problemet är att barn och föräldrar inte har ett öppet förhållande längre. Detta är den lösning artikelförfattaren anammar och själv rekommenderar samtidigt som han i slutet motsäger just idén om en öppen relation mellan barn och föräldrar eftersom de inte behöver ha full kunskap om vad barnen gör och tänker: ”Jag tror att det är bra för både barnen och föräldrarna, *för föräldrarna behöver inte veta allt om sina barn*” (*Vadå rättigheter?*, s 3, vår kursivering).

I de svar som fyra intervjuade – både barn och föräldrar – ger på samma tidningssida finns egentligen inget som ger fog för att föräldrarna skulle vara de bovar artikeln målat upp. Barnen tycker att de får ha ett eget privatliv och föräldrarna respekterar att barnen ska ha ett sådant även om en pappa berättar att han bestämmer lite över barnens kläder och när de ska komma hem på kvällarna. Också i ett annat avsnitt antar en författare att föräldrar läser barns dagböcker trots att det inte finns något belägg för det: ”Vad är det för föräldrar egentligen som är så feiga att de inte vågar prata med barnet, utan som tar reda på sanningen genom att tjuvläsa dagboken?!” (*Vadå rättigheter?*, s 3).

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att barn själva konstruerar barns rättigheter till ett privatliv genom att peka ut föräldrar som barns antagonister, vilket bland annat fritidspersonalen får förstärka. Föräldrar erbjuder varken barnen skydd eller rättigheter i artikelförfattarnas tolkningar och barnen framställs inte heller som att de har behov av både skydd och autonomi. Budskapet är att barn bara eftersträvar autonomi i relationen till föräldrarna. Artiklarna för ingen diskussion om att beroende och autonomi är begrepp som är relevanta även för vuxna och vad som i sammanhanget gör dessa frågor specifikt viktiga utifrån hur barns behov definieras. Det är barns rättigheter som hålls fram men utan att de kopplas till vad vuxna har för rättigheter. Är det någonsin okey att läsa en annan persons dagbok? I de exempel där föräldrars och barns röster citeras ryms däremot en mer nyanserad bild – barn upplever att de får respekt från sina föräldrar och vuxna tycks medvetna om att frågan om beroende kontra oberoende är en känslig situation. Frågan är varför föräldrar misstänkliggörs och pekas ut som ett hot för barnen? Är det för att skapa en föreställning om barnen som kompetenta och autonoma från föräldrarna? I en artikel om mobbning utpekas på liknande sätt föräldrarna som de som i sista hand kan hjälpa sina barn om de är mobbare. Vuxengrupper bestående av skolpsykologer, speciallärare, skolsköterskor och lärare kan däremot försöka göra något: ”I sista hand kontaktas föräldrarna. – Att man väntar så länge med att tala med föräldrarna beror på att många föräldrar gärna vill hjälpa till lite för mycket, och det kan göra saken mer komplicerad, /[namn]/. Han tycker att det här är en metod som fungerar bra” (*Vadå rättigheter?*, s 9).

När barn får föra fram sitt perspektiv på barnkonventionen sker det genom att de bygger upp en antagonism gentemot föräldrar. Barn är beroende av sina föräldrar och därför är relationen per definition dålig – är det så vi ska tolka detta perspektiv på Barnkonventionen? Samtidigt finns en uppenbar ambivalens i framställningen. Är det bra eller dåligt att barn och föräldrar har ett öppet förhållande till varandra? Var går gränserna för hur det privata ska värnas inom familjen? Den lösning barnen för fram är att barn och vuxna måste kunna prata med varandra, vilket också föreslås i ett avsnitt om barn till skilda föräldrar.

Att kunna prata med varandra – ett ideal för barn och lagstiftare

På liknande sätt som med privatlivet utpekar rubriken – ”Skyll inte skilsmässa på barnen” – ett annat perspektiv än vad som presenteras i artikelns innehåll (*Vadå rättigheter?*, s 4–5). Artikeln börjar med att slå fast vad som är barns rättigheter – att de ska få vara delaktiga i beslut om var de ska bo och att de ska få säga sin åsikt. Trots detta fattar föräldrar sådana beslut utan att ”lyssna på vad barnet säger” och det finns inget i föräldrabalken som ger barnen stöd. I de intervjuer med en mamma, en pappa och ett barn som sedan följer är det sedan ett helt annat tema som beskrivs, nämligen att föräldrar inte ska bråka vid skilsmässor. De föräldrar som ges röst i tidningen har inte bråkats utan fattat besluten gemensamt och i samförstånd. Den pappa som intervjuats har bott kvar med familjen en tid ”så att vi hade tid att prata igenom det.” (*Vadå rättigheter?*, s 4–5) ”Vi” är här föräldrarna och barnen tillsammans.

Det barn som intervjuats får delvis ge en annan bild av en skilsmässa. Hennes föräldrar bråkade i början och då var det jobbigt men föräldrarna löste sin konflikt genom att gå till en kurator, ”Så nu kan de prata med varandra igen.” (*Vadå rättigheter?*, s 4–5) Flickan berättar också att det inte är stigmatiserande att vara skilsmässobarn idag ”-Det är ju ganska många som har skilda föräldrar, så det säger inte så mycket.” (*Vadå rättigheter?*, s 4–5) Ett av de barn som varit med och producerat tidningen får ge röst åt sina egna funderingar. Här kommer däremot en tydlig kritik mot föräldrar fram: ”Vad tänker vissa vuxna med under en skilsmässa? Kan de inte förstå att barnets bästa alltid måste komma först, och inte deras eget hat mot varandra?” (*Vadå rättigheter?*, s 4–5).

Den bild barn får ge röst åt i tidningen överensstämmer delvis med hur domstolar hanterat skilsmässor och vårdnadsärenden. Johanna Schiratzki, som studerat barnets bästa i vårdnadsärenden, menar att barnperspektivet används först när det råder konflikt mellan föräldrarna. Det är när föräldrar-

na är i konflikt som barnets bästa används för att få till stånd en lösning. Men så länge föräldrar är sams och har gemensam vårdnad som mål är den med- och självbestämmanderätt Barnkonventionen tillskriver barn av underordnad betydelse. När familjen fungerar begränsas det offentliga möjligheter att få gehör för barnperspektivet. Schiratzki menar att det därmed är föräldrarnas och inte barnens intresse som i första hand tillgodoses: "Barnkonventionen tillerkänner barn rätt till föräldrar som har rätt att bestämma över dem" (Schiratzki 1997, s 141).

Barnperspektivet – hur barns välfärd blir politik

Vi har lyft fram flera aspekter som pekar mot varför barnperspektivet och barnets bästa har fått framträdande positioner i samhället under 1990-talet. Vi har pekat på den tendens som funnits inom politiken under hela 1900-talet att samla ett brett politiskt intresse kring barns villkor. Vi har också visat på aspekter som talar för att barnperspektivet under slutet av seklet kan förstås som ett politiskt styrningsinstrument och att behovet av detta motiverats med kommunernas ökade självstyre. De aspekter vi lyft fram är; att Barnkonventionen inte är underställd svensk lag, att den ska genomsyra alla nivåer i samhället på ett sådant sätt som regeringen angivit, att den kontrollerande myndigheten, Barnombudsmannen, är underställd regering och riksdag samt att barnets bästa är ett flexibelt begrepp beroende av sociala och kulturella betingelser.

Vi har också diskuterat dels hur barns "rätt att komma till tals" givits olika innebörder i skilda sammanhang, dels hur skilda synsätt på barn framträder i sättet att ge barn rätten att komma till tals. Vi har diskuterat detta i relation till föreställningen om ett kompetent, autonomt barn kontra ett behövande, beroende barn. Slutsatsen är att båda föreställningarna finns parallellt men att de fyller olika funktioner. Ett autonomt barn används i relation till föräldrar och familj medan det beroende barnet används i relation till samhället. Den bild som förstärks är att samhället tar ett ökat ansvar för barnen – barns rättigheter är samhällets ansvar medan föräldrar är problem.

Den viktigaste frågan är ändå inte – vill vi hävda – huruvida barn ska ges ökad autonomi eller inte utan snarare *varför* vi har ett intresse av att framställa barn på ett sådant sätt idag? Frågan är komplex och det enda rimliga svar vi ser idag är att det faktiskt handlar om att på ett tydligare sätt göra barn till politiska subjekt. Barnen blir tillgängliga för politiker och myndigheter på ett nytt sätt och de får också fungera som ett slags "gränsvakter" för hur ett gott respektive mindre gott medborgarskap ska definieras (Yuval-Davis 1997, s 23). Genom att fråga efter barns åsikter kan dessa användas som

argument mot andra aktörer i samhället om vad politiken ska investera i. Genom att få kunskap om barns självbilder görs de också åtkomliga för övertalningsstrategier och andra försök att påverka. I förlängningen leder ett sådant perspektiv till att det skapas en föreställning om att det är barnen – och inte politiker och andra vuxna – som bestämmer den politiska dagordningen och vilka som ska inkluderas eller exkluderas i en större politisk gemenskap. Vem vinner egentligen på att lägga ett sådant ansvar på barnen?

Referenser

- 1997/98:SoU13. *Socialutskottets betänkande*.
- 1998/99:KU2y. *Konstitutionsutskottets yttrande*.
- Alvestad, Marit & Pramling Samuelsson, Ingrid (1999): A Comparison of the National Preschool Curricula in Norway and Sweden. *Early Childhood Research & Practice* 1 (2).
- ”Barn – med rätt att lära” (2000): Utbildningsradion, programnummer 00640/tv1–3.
- Barnets bästa. Barnkonventionens tillämpning i Linköpings kommun*. Antagen av kommunstyrelsen i Linköping 1999–12–21.
<http://www.linkoping.se/kommun/allmaninfo/aktuellt/barnets-basta-barnkonv2000pdf>
- Barnombudsmannens remissvar 4.1:179/99 till SOU 1999:65.
- Björkmar, Anna (2000): *Underlag för rapport till Barnombudsmannen*. Linköpings kommun. [Opublicerat.]
- Förordning med instruktion för Barnombudsmannen* (SFS 1993:710).
- Hatje, Ann-Katrin (1974): *Befolkningsfrågan och välfärden. Debatt om familjepolitik och nativitetssökning under 1930- & 1940-talen*. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Klinth, Roger (2001): [Opublicerat avhandlingsmanus.] Tema Barn, Linköpings universitet.
- Källemark, Ann-Sofie (1980): *More Children of Better Quality. Aspects on Swedish Population Policy in the 1930's*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Historica Upsaliensia, 115.
- Lag om Barnombudsman* (SFS 1993:335).
- Lag om ändring i lagen om Barnombudsman* (SFS 1994:87).
- Larsson, Jan (1994): *Hemmet vi ärvde. Om folkhemmet, identiteten och den gemensamma framtiden*. Stockholm: Arena.
- Lindgren, Anne-Li (1999): ”Att ha barn med är en god sak” *Barn, medier och medborgarskap under 1930-talet*. Linköping: Stiftelsen Etermedierna

- i Sverige Nr 2 1999 och Linköping: Linköping Studies in Arts and Science, 205.
- Lindgren, Cecilia (1998): *In the best interest of the child – what does that mean? Child adoption legislation in twentieth century Sweden*. Bidrag presenterat vid konferensen: European Social Science History Conference i Amsterdam, november 1998.
- Lpfö 98, *Läroplan för förskolan*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Mack, Dana (2000): *The Assault on Parenthood. How Our Culture Undermines Parenthood*. New York: Simon & Schuster.
- Mot 1998/99:So7. *Med anledning av prop. 1997/98:182*.
- ”Nyhetsbrev augusti 2000”, *Barnets Bästa. FN:s barnkonvention i Linköpings kommun*. Linköpings kommun.
- Prop 1997/98:182 *Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige*.
- ”Sammanställning av vad barn i åldern 8–12 år tycker om platser i Linköping”. *Barnets Bästa. FN:s barnkonvention i Linköpings kommun*, Linköpings kommun.
- Schiratzki, Johanna (1997): *Vårdnad och vårdnadstvister*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Schiratzki, Johanna (2000): *Barnets bästa i ett mångkulturellt Sverige – en rättsvetenskaplig undersökning*. Stockholm: Jure, Juridiska fakulteten, 63.
- Singer, Anna (2000): *Föräldraskap i rättslig belysning*. Uppsala: Iustus, Juridiska fakulteten, 85.
- Snabbprotokoll 1997/98:91, torsdagen den 16 april kl 10.00-18.00, 19.00–22.53.
- SOU 1972:26. *Förskolan del 1*.
- SOU 1972:27. *Förskolan del 2*.
- SOU 1997:116. *Barnets bästa i främsta rummet – FN:s konvention om barnets rättigheter förverkligas i Sverige*.
- SOU 1999:65. *Barnombudsmannen – företrädare för barn och ungdom*.
- ”Ungdomskanalen”, Internet, <http://www.edu.linkoping.se/kanalen>
<http://www.edu.linkoping.se/kanalen/smokefree.htm>
<http://www.edu.linkoping.se/kanalen/sskolmat.htm>
<http://www.edu.linkoping.se/kanalen/svarplan.htm>
<http://www.edu.linkoping.se/kanalen/svarkitch.htm>
- Vadå rättigheter?* (1999): Barn- och ungdomsnämnden, Linköpings kommun.
- Yuval-Davis, Nira (1997): *Gender & Nation*. London: Sage.

